

ויקח יעקב אבן

שמעון בנו

הפרק הראשון של מסכת אבות מפרט את שלשלת מסירת התורה שבעל פה: משה, יהושע, הזקנים, הנביאים, אנשי כנסת הגדולה, הזוגות, ולבסוף ראשוני הנשיאים מבית הלל:

הלל ושמאי קבלו מהם. הלל אומר: הווי מתלמידיי של אהרן - אוהב שלום ורוֹדף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

הוא היה אומר: נגד שמא אבד שמה. ודלא מוסיף יסיף. ודלא יליף קטלא חגיב. ודאשתמש בתגא חלף.

הוא היה אומר: אם אין אני לי, מי לי? וכשאני לעצמי מה אני? ואם לא עכשיו אימתי?

שמאי אומר: עשה תורתך קבע. אמור מעט ועשה הרבה, והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות.

רבן גמליאל היה אומר: עשה לך רב, והסתלק מן הספק, ואל תרבה לעשר אמדות. שמעון בנו אומר: כל ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה.

ולא המדרש הוא העקר אלא המעשה. וכל המרבה דברים מביא חטא. רבן שמעון בנו גמליאל אומר: על שלשה דברים העולם עומד - על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם". משנה אבות סוף פרק א'

בהקדמתו למשנה תורה הרמב"ם מפרט את שלבי המסירה, ולגבי שושלת בית הלל אומר כך:

והילל ושמאי ובית דינם קיבלו משמיעה ואבטליון ובית דינם.

ורבן יוחנן בן זכאי ורבן שמעון בנו של הילל קיבלו מהילל ובית דינו.

חמישה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, והם גדולי החכמים שקיבלו ממנו, ואלו הם: רבי אליעזר הגדול, ורבי יהושע, ורבי יוסי הכהן, ורבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן ערך.

ורבי עקיבה בן יוסף קיבל מרבי אליעזר הגדול, ויוסף אביו גר צדק היה.

ורבי ישמעאל ורבי מאיר בן גר הצדק קיבלו מרבי עקיבה, וגם קיבל רבי מאיר וחבריו מרבי ישמעאל.

חבריו של רבי מאיר הם: רבי יהודה, ורבי יוסי, ורבי שמעון, ורבי נחמיה, ורבי

אלעזר בן שמוע, ורבי יוחנן הסנדלר, ושמעון בן עזאי, ורבי חנניה בן תרדיון.

וכן קיבלו חבריו של רבי עקיבה מרבי אליעזר הגדול, וחבריו של רבי עקיבה הם: רבי טרפון רבו של רבי יוסי הגלילי, ורבי שמעון בן אלעזר, ורבי יוחנן בן נורי.

רבן גמליאל הזקן קיבל מרבן שמעון אביו, בנו של הילל.

ורבן שמעון בנו קיבל ממנו, ורבן גמליאל בנו קיבל ממנו, ורבן שמעון בנו קיבל ממנו.

ורבי יהודה בנו של רבן שמעון, זה הוא הנקרא רבנו הקדוש, והוא קיבל מאביו,

ומרבי אלעזר בן שמוע ומרבי שמעון חברו.

רבנו הקדוש חיבר המשנה. רמב"ם הקדמה למשנה תורה

כוונתו של הרמב"ם ברורה – להראות את השלשלת הישירה והבלתי מנותקת בין מסירת התורה שבעל פה בסיני עד לרבי יהודה הנשיא, עורך המשנה. כוונת הפרק הראשון של מסכת אבות פחות ברורה, ותלויה בזהות הרבנים המופיעים בו.

בית הלל

בפרק הראשון של מסכת אבות מופיע אחרי הלל רבן גמליאל, והכוונה בוודאי לרבן גמליאל הזקן הקרוב בזמן להלל הזקן. אחריו מופיעים "הלל בנו" ו"רבן שמעון בן גמליאל". הפרק השני מתחיל עם רבי ורבן גמליאל בנו.

מי הם "הלל בנו" ו"רבן שמעון בן גמליאל" המופיעים כאן?

מתוך המקורות אפשר לשחזר את שושלת נשיאי הסנהדרין, צאצאי הלל הזקן:

- הלל (הזקן)
- שמעון בנו של הלל
- רבן גמליאל הזקן
- רבן שמעון בן גמליאל (מעשרה הרוגי המלכות)
- [רבן יוחנן בן זכאי – תלמידו של הלל הזקן שאינו מצאצאיו]
- רבן גמליאל דיבנה
- רבן שמעון בן גמליאל (השני)
- רבי יהודה הנשיא (רבי, רבינו הקדוש)
- רבן גמליאל ברבי (המכונה במסכת אבות "רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא")
- רבי יהודה נשיאה
- רבן גמליאל (הרביעי)
- רבי יהודה נשיאה (השני)
- הלל (השני, מתקין הלוח הקבוע)
- רבן גמליאל (החמישי)
- רבי יהודה נשיאה (השלישי)
- רבן גמליאל (השישי, הנשיא האחרון)

הרמב"ם אינו אומר דבר על זהות "שמעון בנו" בפרושו למשנה, האם מדובר בשמעון בנו של הלל (השני ברשימה לעיל) או שמעון בן גמליאל הזקן (הרביעי ברשימה). אבל ברור מתוך הקדמתו למשנה תורה שהרמב"ם חושב ששמעון זה הינו בנו של הלל הזקן. הרי הוא מכנה אותו שם "שמעון בנו של הלל" ומזכיר אותו פעמיים בשלשלת המסירה – פעם כמקבל מהלל הזקן ביחד עם רבן יוחנן בן זכאי ("ורבן יוחנן בן זכאי ורבן שמעון בנו של הלל קיבלו מהלל ובית דינו"), ופעם כמוסר את התורה לרבן גמליאל הזקן ("רבן גמליאל הזקן קיבל מרבן שמעון אביו, בנו של הלל"). לדברים אלה של הרמב"ם מסכימים מספר מפרשים בעת החדשה, כגון המלומד הנוצרי טרברס הרפורד בפירושו לפרקי אבות משנת 1925:

שמעון בנו. מי הוא אותו שמעון? כל המפרשים אומרים שהוא בנו של רבן גמליאל מהמשנה הקודמת, אבל יש בעיות חמורות בדרך פרשנית זאת. ... שמעון חייב להיות הרביעי או השני בשושלת בית הלל. לטובת הקביעה הראשונה עומדות העובדות שמשנה זאת עוקבת אחרי משנתו של רבן גמליאל, ושהכינוי "בנו" מתייחסת באופן טבעי לרבן גמליאל. נגד קביעה זאת עומדת העובדה ששמעון אינו מכונה "רבן". בנוסף, רבן שמעון בן גמליאל היה בין האישים הבולטים בזמנו, גם כרב וגם כמנהיג. הוא מוזכר ע"י יוסף בן מתתיהו בין המנהיגים לפני החורבן. המשנה הנוכחית אינה מתאימה למישהו חשוב כל כך. טרברס הרפורד פרקי אבות עמודים 36-37 (תרגום שלי)

אם נקבל ש"שמעון בנו" הינו שמעון בן הלל הזקן, אזי סביר ש"רבן שמעון בן גמליאל" כאן הוא נכדו של אותו שמעון, כלומר רבן שמעון בן גמליאל מעשרה הרוגי המלכות.

כפי שמעיר הרפורד, הבעיה העיקרית עם זיהוי זה הינו סדר המשניות. אם מדובר בשמעון בן הלל, למה הוא מופיע אחרי בנו רבן גמליאל?

רוב המפרשים מבינים ש"שמעון בנו" הינו שמעון בנו של רבן גמליאל, כלומר רבן שמעון בן גמליאל הראשון. לדוגמה, בתוספות יום טוב אנו מוצאים:

שמעון בנו. והוא מהרוגי המלכות. והוא רשב"ג דסוף פרק קמא דכריתות, ואינו רשב"ג דסוף פרקין. תוספות יו"ט על אתר

ואם כן "רבן שמעון בן גמליאל" המופיע אחריו חייב להיות רבן שמעון בן גמליאל השני, אביו של רבי.

להסבר זה שתי בעיות:

1. למה קוראים לרבן שמעון בן גמליאל "שמעון בנו" ולא "רבן שמעון" כפי שהוא מכונה בכל מקום אחר בש"ס?
2. למה דילגה המשנה על רבן גמליאל דיבנה (סבו של רבי) החשוב כל כך בשלשלת המסירה?

ותקרא שמו שמעון

על שמעון בן הלל לא ידוע לנו הרבה. מברייטא במסכת שבת אנו לומדים את שמות נשיא הסנהדרין שכיהנו במאה השנים האחרונות של בית שני:

והתניא – הלל, ושמעון, גמליאל, ושמעון נהגו נשיאותן לפני הבית מאה שנה. בבלי שבת ט"ו.

הרמב"ם מוסיף כאמור ששמעון בן הלל קיבל מהלל הזקן והעביר את המסורה הלאה לבנו רבן גמליאל.

חוץ מזה, אין אנו שומעים על שמעון בן הלל דבר. עובדה זאת אינה מחלישה את זיהויו כשמעון של משנתנו – להיפך הוא הנכון! מתאים ביותר לייחס לשמעון בן הלל את האימרה "לא מצאתי לגוף טוב משתיקה". אימרה זאת מפתיעה ביותר ביחס לרבן שמעון בן גמליאל, הנשיא שתמך במרד הגדול נגד הרומאים, ומיוחסים לו במקורות אימרות ומעשים רועשים.

מעשה שעמדו קינים בירושלים בדינר זהב. אמר רבן שמעון בן גמליאל: המעון הזה - לא אלין הלילה עד שיהו בדינרין! נכנס לבית דין ולימד: האישה שיש עליה חמש לידות ודאיית, חמש זיבות ודאייות מביאה קרבן אחד, ואוכלת בזבחים, ואין השאר עליה חובה. ועמדו קינים בו ביום ברבעתיים. משנה כריתות א' ז'

אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל, כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה נוטל שמונה אבוקות של אור, וזורק אחת ונוטל אחת, ואין נוגעות זו בזו. וכשהוא משתחוה נועץ שני אגודליו בארץ, ושוחה ונושק את הרצפה וזוקף, ואין כל ברייה יכולה לעשות כן. בבלי סוכה נ"ג.

וכשתפשו את רבן שמעון בן גמליאל ואת רבי ישמעאל ליהרג, היה רבן שמעון בן גמליאל יושב ותוהה בדעתו ואומר: אוי לנו, שאנו נהרגין כמחללי שבתות וכעובדי עבודה זרה וכמגלי עריות וכשופכי דמים. והיו מתחננין לאספקלטור: זה אמר אני כהן בן כהן גדול, הרגני תחילה ואל אראה במיתת חברי. וזה אמר לו: אני נשיא בן נשיא, הרגני תחילה ואל אראה במיתת חברי. אמר להם: הפילו גורלות. והפילו, ונפל הפור על רבן שמעון בן גמליאל. אבות דרבי נתן נוסח א', פרק ל"ח, ג'

לזיהוי זה נשאר בעיית הסדר – אם "שמעון בנו" הינו שמעון בן הלל, למה הוא מופיע אחרי בנו רבן גמליאל? יש המתרצים שבמשך הדורות נפלה טעות והוחלף הסדר. ואולם אין שום עדות ישירה לכך. אפשרות אחרת היא שהעדיפו לסמוך אימרתו של רבן גמליאל המתחילה במילה "עשה" (עשה לך רב) לזאת של שמאי המתחילה אף היא במילה "עשה" (עשה תורתך קבע).

עכשיו נבדוק את הזיהוי השני בעקבות רוב המפרשים הקובעים ש"שמעון בנו" הינו שמעון בן גמליאל. לעיקר תוספות יו"ט יש השערה לגבי הבעייה הראשונה עליה הצבענו (למה אינו מכונה רבן שמעון?):

ואולי כשאמר מאמר זה עדיין לא עלה לגדולת "רבן", דוגמת "בן זכאי" בפרק ה' דסנהדרין. תוספות יו"ט – המשך המצוטט לעיל

אם רבן שמעון בן גמליאל הצעיר מצוטט כאן, אפשר גם לתרץ את יחסו לערך השתיקה. כבן של הנשיא ציפו לשמוע ממנו דברי חכמה כבר בגיל צעיר, והוא לא הרגיש מוכן לכך.

מצד שני קשה לייחס אימרה המתחילה "כל ימי גדלתי" לצעיר בימים.

לגבי השאלה השנייה (למה אין מוזכר רבן גמליאל דיבנה?) חייבים להודות שפשוט דילגו עליו. אולי הוא כל כך מפורסם בימי רבי שלא היה צורך לצטט מדבריו כלל. במקרים כאלה נהוג לשאול בתלמוד "תנא ושייר - מאי שייר דהאי שייר?". כלומר, מותר לתנא לדלג על פרטים ברשימה כלשהי, אבל לא סביר שמדלגים על פרט אחד בלבד. לשאלה זאת תשובה פשוטה - גם שמעון בן הלל אינו מופיע ברשימה! אם כן אנחנו מוכרחים להבין שאין מטרת הפרק לנקוב בשמות כל המוסרים את התורה ממש רבינו (כפי שעושה הרמב"ם) אלא להצטמצם לרבנים מסוימים שהשאירו אימרות מתאימות למטרותיו של מחבר המשנה.

הכל הולך אחר הכוונה

לא נוכל להכריע בין שיטות הזיהוי, אבל ראוי לשים לב לתוצאות כל שיטה. לפי שיטת הרמב"ם, הפרק הראשון של אבות מתחיל בסיני ומסתיים עם שמעון בן גמליאל מהרוגי המלכות – כלומר עם חורבן הבית השני. ואילו לפי השיטה הנפוצה יותר, הפרק מסתיים עם שמעון בן גמליאל אביו של רבי, כלומר הפרק הראשון הינו הקדמה להופעת רבי במשנה הראשונה של הפרק השני.

תוצאות שונות אלו מחזירות אותנו לשאלה ששאלנו בהתחלה – מה היתה מטרת רבי בעריכת הפרק הראשון של מסכת אבות?

ברור לנו שרק בפרק הראשון של אבות אנו רואים את הביטויים "קבלה" ו"מסירה" (להוציא "רבן יוחנן בן זכאי קיבל מהלל ומשמאי" בפרק ב'). לכן ברור שמטרת הפרק קשורה לשלשלת מסירת התורה ממש רבינו ועד לשושלת בית הלל.

אפשר להבהיר את ההבדלים בין השיטות ע"י השוואת האמור בפרק לשלשלת המסירה אליבא לרמב"ם בהקדמתו למשנה תורה.

הרמב"ם, בהקדמתו למשנה התורה, מברר תחילה שהוא יפרט את מסירת התורה **שבעל פה**, החל ממשנה:

כל המצוות שניתנו לו למשה בסיני - בפירושן ניתנו, שנאמר "ואתנה לך את לוחות האבן, והתורה והמצוה". "תורה" זו תורה שבכתב; ו"מצוה", זה פירושה. וציוונו לעשות התורה, על פי המצוה. ומצוה זו, היא הנקראת תורה שבעל פה.

כל התורה כתבה משה רבנו קודם שימות, בכתב ידו. ונתן ספר לכל שבט ושבט; וספר אחד נתנהו בארון לעד, שנאמר "לקוח את ספר התורה הזה, ושמרתם אותו מצד ארון ברית ה' אלוהיכם, והיה שם בך לעד".

והמצוה, שהיא פירוש התורה, לא כתבה. אלא ציווה בה לזקנים וליהושוע ולשאר כל ישראל, שנאמר "את כל הדבר, אשר אנוכי מצווה אתכם אותו תשמרו לעשות." ומפני זה נקראת תורה שבעל פה.

אף על פי שלא נכתבה תורה שבעל פה, לימדה משה רבנו כולה בבית דינו לשבעים זקנים; ואלעזר ופינחס ויהושוע, שלושותן קיבלו ממשה. וליהושוע שהוא תלמידו של משה רבנו, מסר תורה שבעל פה וציווהו עליה. וכך יהושוע כל ימי חייו לימד על פה.

וכך הרמב"ם ממשיך דרך פנחס, עלי, שמואל, דוד, אחיה, אליהו, אלישע, יהוידע, זכריה, הושע, עמוס, ישעיהו, מיכה, יואל, נחום, חבקוק, צפניה, ירמיהו, ברוך, עזרא, שמעון הצדיק, הזוגות עד הלל ושמי, נשיאי בית הלל עד רבי, מחבר המשנה. כלומר, הרמב"ם מוכיח שסמכות המשנה היא בכך שדבריה הם דברי משה מסיני.

אבל הרמב"ם מרחיק לכת עוד יותר! בהמשך הוא מראה את מסירת התורה שבעל פה לרבי יוחנן ורב שמואל, רב הונא, רבה, רבא, עד לרב אשי שחותם את התלמוד הבבלי. הוא מונה בדיוק ארבעים דורות ממשה ועד רב אשי. ברור שכוונתו להראות את השושלת הבלתי מנותקת ממשה ועד גמר התלמוד, וכך הוא מבסס את סמכות התלמוד הבבלי.

נמצא רבינא ורב אשי וחבריהם, סוף גדולי חכמי ישראל המעתיקים תורה שבעל פה, ושגזרו גזירות והתקינו תקנות והנהיגו מנהגות ופשטו גזירותם ותקנותם ומנהגותם בכל ישראל, בכל מקומות מושבותיהם.

אבל אחרי רב אשי השלשלת מתנתקת.

ואחר בית דינו של רב אשי, שחיבר התלמוד בימי בנו וגמרו, נתפזרו ישראל בכל הארצות פיזור יתר, והגיעו לקצוות ולאיים הרחוקים, ורבתה קטטה בעולם, ונשתבשו הדרכים בגייסות. ונתמעט תלמוד תורה, ולא נתכנסו ישראל לתלמוד בישיבותיהם אלפים ורבבות כמו שהיו מקודם.

בהמשך אף מנסה הרמב"ם להראות את המסירה עד אליו ממש, למרות שהוא מודה שבגלל פיזור עם ישראל המסורה השתבשה, והגיעה אליו עם חוסר וודאות ומחלוקות. מתגלה מטרת הרמב"ם בחיבורו הגדול - לשחזר עד כמה שניתן את התורה שבעל פה.

נחזור לשלשת המסירה במסכת אבות ונלך בעקבות דברי הרמב"ם. גם במסכת אבות אפשר להבין שמדובר במסירת התורה שבעל פה. ולאן מגיעה שלשלת מסירתה בפרק הראשון של אבות?

על פי זיהוי שמעון אצל רוב המפרשים, מטרת כל הפרק הראשון של מסכת אבות הינה להראות את רציפות שלשלת המסירה של התורה שבעל פה מסיני ועד לרבן שמעון בן גמליאל, אביו של רבי. כך מוכחת הרציפות עד למשנה, וכך מבוססת סמכות המשנה כמוסרת את תורה משה מסיני.

על פי זיהוי שמעון אצל הרמב"ם והמפרשים ההולכים בעקבותיו, מטרת כל הפרק הראשון של מסכת אבות הינה להראות את רציפות שלשלת המסירה מסיני ועד לחורבן הבית השני. הגלות המתחילה עם חורבן הבית מנתקת את השלשת, דבר המסביר את המחלוקות הקיימות במשנה. ברוב המקרים המשנה מיישבת את המחלוקת על פי דעת הרוב או על פי הדעה המבוססת ביותר, וכך משחזרת את ההלכה המקורית האבודה.

אפשר לטעות ולחשוב שהרמב"ם אינו עקבי. מצד אחד הוא מראה את רציפות שלשלת המסירה (לכל הפחות) עד לחיבור המשנה, ומצד שני זיהויו של שמעון כבן הלל מביא למסקנה ששלשלת המסירה מתנתקת עם חורבן הבית. אבל אין כאן סתירה. הרמב"ם מקבל את סמכות המשנה ליישב את המחלוקות וכך לשחזר את ההלכה מקורית. ובהשאלה הרמב"ם מבקש מקוראיו לקבל את סמכותו במשנה תורה לשחזר את ההלכה המקורית.